

Sinemada Distopya ve “Şarküteri” Filminin Distopya Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi

Dystopia in Cinema and Examination of the Movie "Delicatessen" within the framework of Dystopia Concept

Fatih SET¹

Fazilet LEKESİZ²

Geliş Tarihi: 10.01.2019 / Düzenleme Tarihi: 20.02.2019 / Kabul Tarihi: 12.03.2019

Özet

Bu çalışmanın önemi distopya kavramının tanımlanması ve bunun sinemaya nasıl yansıdığına incelenmesi üzerinedir. Distopya kavramının daha derinlemesine açıklanabilmesi için çalışmada ütopya kavramı da incelenmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır. Ütopya kavramının bir anti-tezi olarak ortaya çıkan distopya kavramı edebi bir tür olarak ortaya çıkmıştır. Distopyalar toplumsal ve siyasal eleştirilere odaklanmış ve bu konu üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Karşı ütopya olarak tanımlansa da distopyanın işleyişi ütopyalardan bağımsız değildir. Distopya, ütopyadan doğarak ütopyayla birlikte işlenmektedir. Bu çalışmada da distopya kavramının anlaşılması için ütopya kavramından, nasıl ortaya çıktığından ve ilk ütopya örneklerinden bahsedilmiştir. Çalışma kapsamında distopya kavramının edebiyat ve sinemayla olan ilişkisinden de bahsedilip Jean-Pierre Jeunet'in 1991 tarihli Şarküteri (Delicatessen) filmi bu bağlamda değerlendirilmiş ve bu kapsamda film türsel eleştiri yaklaşımıyla incelenmiştir. Edebi bir tür olarak ortaya çıkan distopyalar Orwell, Huxley, Bradbury gibi yazarların yapıtlarıyla en iyi örneklerini vermiştir. Edebiyatta olduğu gibi mimaride, resimde, sinemada da örnekleri olan distopyaları bu çalışmada sınırlandırarak edebiyattaki yansımalarından ve asıl olarak sinemadaki örneklerinden bahsedilmiştir. Çalışmanın amacı: distopya kavramının sinema ile olan ilişkisini Şarküteri filmi perspektifinde incelemek ve distopyanın genel özelliklerinin filmde nasıl işlendiğini açıklamaktır. Örneklem olarak seçilen Şarküteri filminde kullanılan metaforlar distopya kavramının etkilerini filmde açık bir şekilde göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Distopya, Edebiyat, Sinema, Şarküteri (Delicatessen) Filmi.

Abstract

The importance of this study is to define the concept of dystopia and to examine how it reflects on cinema. In order to explain the concept of dystopia in more depth, the concept of utopia has also been studied and explained. The concept of dystopia, which emerged as an anti-thesis of the concept of utopia, emerged as a literary genre. Dystopias have focused on social and political criticism and many studies have been conducted on this subject. Although it is defined as a counter utopia, the operation of the dystopia is not independent of utopias. Dystopia is born from the utopia and processed with utopia. In this study, it is mentioned about utopia concept, how it emerged and examples of first utopia to understand the concept of dystopia. Within the scope of the study, the relationship between the concept of dystopia and literature and cinema was discussed and in this context, Jean-Pierre Jeunet's 1991 film Je Delicatessen ilish was evaluated in this context. Dystopias, which emerged as a literary genre, gave the best examples of the works of writers such as Orwell, Huxley and Bradbury. As in literature, the dystopias that are examples of architecture, painting and cinema were limited in this study and their reflections in literature and their examples in cinema were mentioned. The aim of the study is to examine the relationship between the concept of dystopia and cinema in the perspective of the film of the delicatessen and to explain the general characteristics of the dystopia in the film. The metaphors used in the deli film chosen as a sample clearly show the effects of the concept of dystopia in the film.

Keywords: Utopia, Dystopia, Literature, Cinema, Delicatessen (Movie).

Giriş

Distopya kavramı toplumsal ve siyasi eleştirilere odaklanan ve ütopya kavramı ile birlikte değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Distopya temelde ütopyadan doğmuş ve iki karşıt kutup gibi görümler de aslında birbirleri tamamlamışlardır. Distopya, ütopya gibi üretildiği dönemden yola çıkar ancak ütopyadan farkı geleceğe dair kötü gidişat hakkında okuru ve izleyiciyi uyarmasıdır. Distopik yapıtların temel özelliklerinden biri, var olan totaliter diktatörlüğe dönüşme endişelerini göz önüne sermesidir (Akkoyun, 2016: 12). İlk olarak edebiyatta kendini gösteren distopya zamanla mimaride, resimde, sinemada da örneklerini ortaya koymuştur. Çalışmada distopya kavramının sinemadaki etkileri Şarküteri (Delicatessen) filmi üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

¹ Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü. E posta: fatihset4@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-2345-6789

² Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü. E posta: faziletlekesiz@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8025-6070

1. Ütopya Kavramı ve Thomas More

Thomas More, Yunanca'da "yoksunlayıcı" anlamına gelen "u" öneki ile "yer" anlamına gelen "topos" sözcüğünden yola çıkarak yeni bir sözcük olan "ütopya" sözcüğünü üretmiştir ve ilk kez 1516 yılında yayımlanan yapıtında bu sözcüğü kullanmıştır. Ütopya hem hiçbir yerdir (*outopia*) hem de iyi bir yerdir (*eutopia*). Ütopya kelimesinin taşıdığı bu paradoksal yapı alt metninde daha iyi bir toplum fikri taşımaktadır. Bu bakımdan bir sözcük oyunundan daha fazla anlam ifade eden ütopya; bambaşka bir toplumsal yapı gözetilerek, kapsamlı bir gelecek tasarısı sunmaktadır ve yeni bir toplumun gelecekteki mekânı olarak varlık kazanmaktadır (Dumlu, 2014: 10-11). More'un bu yapıtı da olmayan yerde, hiçbir yerde yaşanabilecek olayları anlatmaktadır. Thomas More'dan önce bu kavramın bir benzeri Antik Çağ'da kullanılmıştır. Antik Çağ metinlerinde geçen *Aitiopo*, mutlu ülkenin insanları anlamına gelmektedir. Ancak bu kavram More'dan önce kullanılmış olmasına rağmen yazarın *Ütopya* eserinde toplumsal tasarılar için kullanılmıştır (Kayhan, 2018: 12). Krishan Kumar; Ütopyanın kelime anlamıyla mümkün olmayan ancak insanın içinde yaşamayı arzuladığı bir dünyada yaşamak anlamına geldiğini söylemektedir. Yapıt; eşitlik, ekonomik refah, sosyal uyum ve politik istikrar kavramlarına dayanan ideal bir toplum önerisi sunmaktadır. Fakat bu toplum hayali, kurgusal bir toplumdur. Ütopya, iyi toplumu görmenin ve deneyimlemenin anlattısını oluşturmaktadır (Akkoyun, 2016: 17-19). Geniş anlamıyla ütopya, soyut, gerçekleşmesi istenen bir toplum tasarısıdır. Dar anlamda ütopya ise belli bir sınıf ya da grubun kendi çıkarları doğrultusunda toplum düzenini değiştirme amacı güden toplumsal doktrin olarak tanımlanabilmektedir (Vural, 2011: 15). İnsanın değişim ve bozulma ekseninde mevcut gerçekliğinin dışına çıkarak ideal olana ulaşma ihtiyacından doğan ütopya, yaşamımız ve kültürümüzde gelecek ve hatta tüm geçmişimizi yöneten bir eğilimin eseridir. Ütopya düşünüş, tüm sıkıntılarımızı bir çırpıda aşabildiğimiz basit Ütopyanın amacı, insanın sorunlarını olumlu bir çözüme ulaştırmak ve mevcut toplumsal sorunları belirlemektir. Bu sebeple tasarlanan ütopyalar toplumun kurtuluşu için tasarlanmış ve yazılmış eserlerdir. Düşünürler kendi dönemlerinde var olan toplumsal sorunları kendi eleştirilerini de içine katarak, sorunları çözmeye odaklı tasarlamışlardır. Ütopyalar, toplumun eksik yönlerini düzeltmekten ziyade yeni bir toplum inşa etmeye çalışmaktadır. Bu anlamda eski düzenin kökten yıkılıp yerine yeni bir düzeni oluşturmak bir açıdan ütopyaları devrimsel yapmaktadır. Başka bir ifadeyle ideal bir mekân/kent tasarımı devrimsel bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca ütopya her ne kadar dinle bağlantısız gibi görünse de Hıristiyanlık ve İslam inancında önemli bir yere sahiptir. İslam inancında ise her ne kadar ütopya olarak kabul edilmese de içeriğindeki benzerlikten dolayı Farabi'nin *El Medinetü'l Fazıla'sı* ve İbn-i Haldun'un *Mukaddime'si* örnek olarak verilebilmektedir. Adı geçen her iki eserde İslam toplumlarının durumları sorgulanmaktadır. Ayrıca doğu toplumlarındaki *Gilgamiş*, *Kelile* ve *Dimme*, *Binbir Gece Masalları* gibi eserlerin ütopya örneği sayılmasa da içeriğinde özlem, arayış, umut gibi ütopik temalar taşıdığı görülmektedir (Kayhan, 2018: 13-16). Ütopya, mevcut düzeni, toplumsal yapıyı ve ilişkileri değiştirmeye yönelik öneriler sunmaktadır. Bu anlamda ütopya kavramına bakıldığında muhalif ve eleştirel bir yapıda olduğu söylenebilmektedir. Bu yapının dayandığı nokta her şeyin daha iyisine erişilebileceği inancıdır. Bu anlamda ütopya hayali ve kurgusal bir özelliğe sahiptir. Tarihsel olarak ütopya kavramına bakıldığında ise oldukça uzun bir geçmişe sahip olduğu görülmektedir. Ütopya kavramının isim babası Thomas More olmasına rağmen bu kavram Sümer, Mısır, Yunan, Roma, Çin gibi uygarlıklar tarafından da kullanılmıştır. Sümerliler korku ve dehşetin, insanlar arası rekabetin olmadığı hayali bir çağdan bahsederken, Mısırlılar her insanın eşit olduğu bir toplum tasarlamışlardır. 500 yıllık bir tarihi süreç geçiren bu kavram günümüze kadar biçim ve fikir olarak birçok dönüşüme uğramıştır. Ütopya kavramının doğuşundan önce Atlantis Kitası, Cockaygne Diyarı gibi farklı tür ideal toplumların olduğu bilinmektedir. Örneğin; Cockaygne Diyarı, tutku dolu insanların sade, mutlu, huzurlu, umut dolu ideal kent tasarımıdır. İnsanların gerçek yaşamında yaşadığı pişmanlıklar ve keşkeler ütopyada yoktur. Bu unsurlardan herhangi birinin eksikliği ütopya kavramına zarar vermektedir (Çetintaş, 2018: 22-24 ve 27-29).

Ütopya özünde bir düşünme biçimidir. Tüm ütopyalar esasen belli bir takım insani durumlara dikkat çekmektedir. Bu insani durum, içinde bulunulan ve memnun olunmayan hoşnutsuzlukların kaynaklarına inerek bu hoşnutsuzlukların olmadığı bir dünya tasarlamaktadır. Örneğin Thomas More'un Ütopyası bir adada geçmektedir. Bu ada Thomas More'un yaşadığı dönemin yani VIII. Henry İngiltere'sinin tersyüz edilmiş halidir. Bu adada olup bitenler Thomas More'un o günün İngiltere'sinin içişleri ve durumu hakkında ayrıntılı bir analizidir. Ütopya bundan dolayı aslında eleştirel bir düşünme biçimi ve siyasal duruşun bir ifadesidir (Basmacı, 2013-2014: 46). Bu anlamda eser, sağ-muhafazakâr ve sol-sosyalist çevre tarafından iki farklı öğreti değeri taşımaktadır. Ancak Ütopya iki farklı görüş çerçevesinde okunsa da her iki düşünce yapısı benzer bir okuma eğilimi sergilemektedir. Bu eğilim ise eserin Orta çağ Hıristiyan dünyası ve modern dünyanın gölgesi altında okunmasıdır (Dumlu, 2014: 11).

Ütopya, yapısı gereği öğreticidir ve herkes tarafından kabul görmüş çözümler önermektedir. Bu kurgusal dünyada toplum, her şeyin planlandığı kapalı bir dünyadadır. Ütopik düzen, dağılma korkusuna karşı yerin ve tutkunun ihtiyaçlarını önemsemektedir. Kolektif kaynaşmanın arayışı içindedir. Bundan dolayıdır ki ütopya genellikle bir adaya kapalı, sınırları belirgin bir şehirde kendini var etmektedir (Ülker, 2011: 30).

Ütopya'da bilim ise ahlaki ve toplumsal idealin hizmetindedir. Bilimsel ilerleme ve gelişme hiçbir zaman ütopyacının ana amacı olmamıştır. Bu yüzden ütopyalarda toplumsal düzen bilimsel gelişmelerle bozulmamaktadır. Zira bilimin sınırı yoktur, yeni icatlarla mutlaka yeni gelişmeler kaydedilecektir (Akkoyun, 2016: 24). Sanayi devrimiyle birlikte de teknolojinin insana özgürlük ve mutluluk getireceği vaat edilmiştir. Fakat kaynakların ve üretim güçlerinin özel mülkiyetin elinde olmasından dolayı toplumsal refah ve ekonomik rahatlık burjuvazinin kontrolüne geçmiştir. Güç kontrolüne sahip olan burjuva sınıfı, toplumun çoğunluğunu oluşturan işçi sınıfını kendisine bir tehdit olarak görmüş ve işçi sınıfını baskı altına almaya çalışmıştır. Ayrıca 1. Dünya Savaşı ve Sovyet Devrimi gibi gelişmeler neticesinde ütopya anlayışının ülkeler içinde yaşanan problemleri çözeceğine olan inanç ve baskıcı devlet düzenlerine olan güven zayıflamıştır. Teknolojik gelişmelerin savaşta sanayide kullanılmaya başlanması, teknolojinin ortaya çıkardığı tüketim kültürüyle çevrenin daha fazla kirlenmesi ve dünyanın yaşanmaz hale gelmeye başlamasıyla gelecek yıllarla ilgili kaygıları artmıştır. 2. Dünya Savaşı, Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombaları ve Auschwitz'den sonra ortaya çıkan genel düşünce ütopyaların hayalperestlik ve saçmalık olduğu yönündedir. Gerçekler ve idealler arasında yaşanan çelişkilerin farkına varılmış, umudun yerini

karamsarlık, alaycılık ve hayal kırıklığı almıştır (Tong, 2004: 22, 5-6). Bu gelişmelerle ütopyanın zıttı olan kara ütopya olarak nitelendirilen "distopya" ortaya çıkmıştır.

2. Kötü Ütopya, Karşı Ütopya, Kara Ütopya: Distopya

Distopya, Yunanca "dus=zor" ve "topos=yer" sözcüklerinden türetilen ve ütopya'nın olmayan yeri işaret etmesi gibi, onun tam karşıtı olan zor/zorlu yeri anlatmaktadır (Akkoyun, 2016: 29). Distopya kavramı ilk kez John Stuart Mill tarafından 1868 yılında kullanılmıştır. O bu kavramı "gerçekleşmesi için fazla iyi" olan ütopyanın aksine gerçekleşmesi için fazla kötü olan karşı ütopya olarak kullanmıştır. Distopya, ütopyanın anti tezi olarak ele alınmaktadır (Çelik, 2015: 60-61). Distopya en geniş anlamıyla ütopyacılığın tasarısı olan kusursuz toplumların zıttı olarak baskıcı bir toplum düzenini ele almakta ve daha kötü koşullarda yaşayan toplumların hayat hikâyelerine yer vermektedir. Mevcut kötü koşullar, sosyal ve siyasi gelişmeler çerçevesinde şekillenmektedir ve bu anlamda distopya politiktir. Distopyaların ortak özelliği, gelecekte beklenen felaketleri ve tehditleri topluma göstermektir. Bu felaket ve tehditler kimi zaman mekanikleşen toplumların kendi içine kapanmasını ve her şeye yabancılaşmasını, kimi zaman da baskıcı düzenin insanları kısıtlaması olarak ortaya çıkmaktadır (Kurtyılmaz, 2014: 24). 18. ve 19. Yüzyıl Batı'daki gelişmeler göz önüne alındığında distopya kavramının çıkışı anlaşılmaktadır. Distopyalar ütopyalardan farklı olarak mutluluk vaat etmemektedir. Ezilen sınıfların ortaya çıkması, insanların sefalette sürüklenmesi ve karamsar bir düşüncenin yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Bilim ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak insan gücünün yerini makineler almakta ve bununla beraber insana olan ihtiyaç azalmaktadır. Bu sebeptendir ki distopya kavramı bu dönemle birlikte önem kazanmaya başlamaktadır (Müftüoğlu, 2015: 180).

Bazı bilim insanları ve felsefecilere göre, modernist ütopyistler kapitalist dünyayı değiştirmekte oldukça başarısız olmuşlardır. Saf ütopyalar, egemen sınıfların güçlenmesine ve iktidar sahiplerinin yüceltilmesine hizmet etmiştir. Ütopyalar günün yetersizliklerini ele alırken distopyalar geleceğin yetersizliklerini ele almaktadır. Distopyalar da ütopyalar gibi eleştirel bir düşünce biçimi olup, güncel durumu geleceğe yansıtıp dönemin sosyal, ekonomik durumunu eleştirmektedir. 21. Yüzyıl'ın ilk dönemlerinden itibaren olumlu gelecek önerileri önemini kaybetmiş ve yerini çoğulculuk, çeşitlilik gibi kavramların yer aldığı, belirsizlik, devamsızlık, çözümsüzlük kavramları almıştır. 21. Yüzyıl'ın distopyaları her şeyin olabileceği bir "yersizlik" haline gelmiş durumdadır (Tong, 2004: 28-29).

Ütopyalar bilim, rasyonalizm, eşitlik ilkeleri ışığında ilerlerken, distopyalar ise bu ilkelerin dünyayı bir cehennem haline getirdikleri düşüncesi etrafında şekillenmektedir. Modern düşünceyle ilerleme kaydeden bu ilkeler, distopyada gerçekleşmesine ramak kalmış tehlikeler ve felaketler olarak ele alınmaktadır. Distopya düşüncesi etrafında birleşen düşünürler, modernliğin bilim barbarlığını ve akıl dışılığı ürettiğini söylemektedir. Baskıcı rejimler, dünya genelindeki savaşlar, devrimler ilerleme anlayışının boyutlarını ve sonuçlarını gösteren örneklerdir (Kurtyılmaz, 2014: 29). Ütopya ve distopya kavramının kıyası tarihsel bir sürece dayanmaktadır. İki kavram arasındaki ayrım Augustinyen ve Pelagian arasındaki çatışmaya benzetilmektedir. Ütopyacı Pelagian; insanın kusursuzlaştırılabileceğine inanırken, distopyacı diğer bir ifadeyle karşı ütopyacı Augustinyen; insanın doğasında kötülüğün var olduğunu ve bu nedenle kusursuz hale getirilmesinin mümkün olmadığını savunmaktadır. Karşı ütopyacılar ütopyacıların aksine her şeyin toz pembe olmadığını ve gelecekte insanlığı cennetin beklemediğini söylemektedir. Bu nedenle karşı ütopyacılar, ütopyacıların görüşlerini eleştirerek çürütmeye çalışmaktadır. Bunu da tehdit unsuru taşıyan figürlerle, insanları korkutarak yapmaktadır. Böyle bir yol izlenmesinin amacı, gelecekte karşılaşılabilecek tehditlere karşı insanları uyarmaktır. Ayrıca ütopya ve distopya arasındaki bir diğer fark da diktatörlük kavramıyla ilgilidir. Kavram, ütopyalarda üstü kapalı bir şekilde ele alınırken, distopyalarda açık bir şekilde ortaya konulmaktadır (Kayhan, 2018: 17-18).

Distopya genel bir ifadeyle kötümser bir bakışla hayal edilen ya da tasarlanan toplum düzenlerinin veya karanlık bir geleceğin tablolarıdır. Günümüzde genellikle totaliter veya otoriter bir hükümet gibi sindirici, ağır bir sosyal kontrol mekanizması üzerine şekillenen distopyaların, ütopyaya göre daha gerçekçi yönleri bulunmaktadır (Sucu, 2011: 126). Ütopya'da "Mevcut sorunları aşmak için nasıl daha iyi bir toplum kurulur?" Sorusuna yanıt aranırken, distopyalar da mevcut gidişatın doğurabileceği sonuçlar en ağır biçimiyle ortaya konulmaktadır (Müftüoğlu, 2015: 180). Diğer yandan ütopyanın gerçekleşebilme ihtimali ve korkusu distopyanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunun sebebi de ütopyanın hayal ettiklerinin gerçekte farklı biçimde sonuçlanmasıdır. Ütopya dünyasında mükemmel olan her şey gerçek dünya için bir kusurdur ve kimi yazarlar da bu durumun insanlar için bir bela olduğunu söylemektedir. Mükemmel yakalama, insan çabasını olumsuz etkileyeceğinden ve yaratıcılığını öldüreceğinden, her şeyi durağanlaştıracağından, beşerî varoluşu sonlandıracağından dolayı distopya kavramı çerçevesinde olumsuzlaşmaktadır (Kurtyılmaz, 2014: 26).

Distopyacılar genellikle tutku, eşitlik, bilim ve akla inanmaktadır ancak onları öfkeliendiren, tüm ilkelerin kullanım biçimleridir; demokrasinin despotizmi, bilimin barbarlığı ve akıl da akıl dışılığı üretmiş olmasıdır (Kumar, 2006: 187-188). George Orwell 1984 romanının bir bölümünde "Nasıl bir dünya yaratmaya çalıştığımızı anlıyor musun? Yaşamın amacını zevk kabul eden aptal ütopyacıların tam tersi bir yer... Korkunun, acının, işkencenin dünyası. Kendini geliştirdikçe daha da acımasızlaşan bir yer..." sözleriyle distopyayı tanımlamıştır (Orwell, 2012: 302).

Akkoyun, distopyalarda devletin toplumu kontrol etmesini Foucault'nun disiplin toplumu söylemiyle ifade etmektedir. Disiplin toplumu, bireyin hiç durmadan her biri kendi yasalarına sahip olan bir kuşatma mekânından diğerine geçmektedir; önce aile, sonra okul, ardından erkek için kışla, fabrika, ara sıra hastane, olasılıkla hapisane ki kapatılmış-kuşatılmış çevreyi tanımlayan en uygun mekandır. Aslında yapılan, sadece bu alanlarda istihdam edilen insanları, kapıyı çalacak yeni güçler yerlerine yerleşene dek beslemeyi sürdürmektir. Bu yeni güçler de disiplin toplumlarının yerini alan "denetim toplumlarıdır" (2016: 36-37). Burada bireye düşen görev kurallara boyun eğmektir. Eğer toplum için düzeni bozacak bir husus ortaya çıkarsa devlet bunu baskıyla ortadan kaldırmaktadır. Distopyaların çıkış kaynağını da bu baskılar oluşturmaktadır (Ayyıldız ve Müştak, 2016: 129-130).

Denetim toplumu kapsamında distopyanın günümüz ile ilişkisine bakıldığında, baskıcı bir yapının insanları kontrol altına aldığı görülmektedir. Örneğin; hangi saatte nerede bulunduğumuz elimizdeki yüksek teknoloji telefonlar ve internetle

belirlenmekte, cadde ve sokaklara yerleştirilmiş kameralar ile civardan geçtiğimiz saniyesi saniyesine kayıt altına alınmakta, ülke dışına çıkarken X Ray cihazlarıyla iç organlarımıza kadar kontrol edilmektedir ve bütün bunların hepsi yasalara uygun yapılmaktadır. Hatta çoğu insan telefonlarından yer bildirimleri yaparak bu sisteme uyum sağlamaktadır. Televizyonda bolca yer alan eğlendirme programları insanları düşünmekten uzaklaştırmakta, internet ile birlikte paylaştığımız, yazdığımız birçok şey kayıt altına alınmakta, gerekli bilinci edinmemiş bireylere dağıtılan kredi kartlarıyla tüketim özendirici hale getirilmektedir. İnternete olan bağlılık bugün psikiyatride hastalık olarak nitelendirilmektedir. İlaçlarla insanlar uyuşturulmakta, tıpkı Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sındaki Somalarla aynı işlev görmektedir. Distopik romanlarda da insanlar bugün de yaşlanmadan ölmeye çalışmaktadır. *Fahrenheit 451* romanında olduğu gibi kitaplar yasaklanmasa bile insanlar kitap okumaktan git gide uzaklaşmakta, her geçen gün kitap okuma sayısı giderek azalmaktadır (Akkoyun, 2016: 54-56).

2.1. Edebiyat Alanında Distopya

Distopyalar da ütopyalar gibi edebi bir tür olarak ortaya çıkmıştır. 20. Yüzyıldan itibaren birçok distopya tarzında roman yazılmıştır. Distopya romanlarında yaratılan dünyalar ütopyada olduğu gibi insana dair konuları temel alan bir yazın türü olmuştur. Dünyanın karanlık bir geleceğe doğru gittiğini savunan ve bunu edebiyat alanında da çokça işleyen distopya, gelecek günlerin cehennem vari bir yere dönüşeceği konusunda okuyucuyu uyarmakta ve kötüyü sembolize ederek kaçınılmaz gerçekliği resmetmektedir. Bu sebeple işledikleri konular neticesinde okurda korku duygusu uyandırmaktadır. Distopya edebi türünde yaratılan felaketlerden insanların kaçamaması ve boyun eğmesi de okurun korku duymasını güçlendiren sebeplerdir (Kütükcü, 2012: 3-25). Distopya edebiyatının gelişimi otoriter/totaliter yönetimlerin yayılmasıyla paralellik göstermektedir. Zamyatin ve Rand gibi yazarların eserleri, ülkeleri olan Sovyetler Birliği'ne yönelik bir eleştiri içermektedir. Genelme yapılırsa distopya edebiyatına ait eserlerin yazılmasına kaynak olan mevcut siyasi yapıların ortaya çıkardığı sorunlardır (Vural, 2011: 18). Distopya edebiyatının ilk örneği 1899 tarihli H.G. Wells'in *Efendi Uyanıyor*'udur. Bu edebi tür, İkinci Dünya Savaşı'ndan (Hiroşima'ya atılan bomba) sonra etkisini arttırmaya başlamıştır. Ancak distopya geleneğini başlatan roman Yevgeni Zamyatin'in 1920'de yazdığı "*Biz*" adlı eseridir. Distopik edebiyat genellikle ütopyacı düşünceleri eleştirmektedir. Diğer anti-ütopyik eserlerden farkı, sadece ütopyacı toplumun eksikliklerini anlatmayıp negatif toplumsal sorunların çözümüne dair alternatif bakış açıları ortaya atmasıdır. Zira distopik kurgular politik ve kültürel problemlerin yola çıkılarak oluşturulmaktadır. Bu yüzden distopik kurgularda ütopyanın tersine problemler, endişeler, kaygılar yer almaktadır (Akkoyun, 2016: 30-31).

En ünlü distopik romanlar arasında yer alan George Orwell'in 1984'ü, İkinci Dünya Savaşı dönemi Nazi Almanya'sı ve Stalin egemenliğindeki baskıcı devletlerin yükselişini izleyen yılları eleştirmek üzere 1948'de yazılmıştır. Bu yapıttaki, "*Düşünce Polisi*" ve "*Büyük Birader*" totaliter devletin bireyler üzerinde –düşüncelerini bile kontrol altına alacak denli mutlak kontrolünü vurgulayabilmek için yaratılmış ve her yönüyle baskıcı bir devletin işleyişini ele almıştır. *Hayvan Çiftliği*'nde ise bir çiftlikte yaşayan hayvanların sahipleri tarafından iyi bakılmadıkları için kendi aralarında toplanıp isyan etmelerini ve kazanmaları anlatılmaktadır. Kitap alegorik bir eser olup, Sovyetler Birliği'nin bir eleştirisini sunmaktadır. Kitaptaki domuzların yönetimi ele geçirmek ve insanlar gibi olmak istemeleri anlatılmaktadır. Kitabın sonunda domuzların insanlar gibi giyinmesi, yürümesi, diğer hayvanları aşağılayıp onlara istediklerini yapmaları, birlikte yaptıkları devrimi de kirlenmektedir (*Tıpkı Sovyetlerdeki devrimin Stalin döneminde kirlendiği gibi*). Bu yüzden eserin sembolik değeri edebi olduğu kadar siyasi bir üsluba da sahiptir (Basmacı, 2013-2014: 46-48). Orwell, *Daralma* isimli romanında da insanların korkularına yer vermiştir. İnsanların bu korkuları; işini kaybetme, savaş, faşizm, komünizm gibi genel olarak ideolojik korkulardır. Hayatın monotonluğu içinde hapsolan roman karakterleri aynı zamanda yukarıda bahsedilen korkuların içerisine de hapsolmüştür (Kütükcü, 2012: 4-2).

Bir diğer önemli distopya örneği olan Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sıdır. Yapıt, günümüzde ortaya çıkan tüketim odaklı Amerikan yaşam tarzının nasıl gerçeğe dönüşebileceğini öncesinden başarıyla öngörmüştür. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi, kapitalizm ve küreselleşme hareketinin tüm dünyaya yayılmasıyla ABD'nin tek süper güç konumuna gelişi, romanda betimlenen Dünya Devleti'ne dönüşebilmesi yolunda önemli bir tespit olmuştur (Kirel, 2011: 338).

Distopyalar olumsuzlukları ele aldığı için 'karanlık ütopyalar' olarak değerlendirilmektedir. Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sı, Orwell'in 1984'ü ve Bradbury'nin *Fahrenheit 451*'i gibi, bu türün en dikkat çekici örneklerine bakıldığında, distopya kurmaca yazarlarının Batı'da bulunan kendi toplumlarının, Sovyetler Birliği ve Orta Avrupa'da deneyimlenmiş totaliter diktatörlüğe dönüşebileceğine yönelik korkularının bir ürünü olduğu görülmektedir (Akkoyun, 2016: 34).

Genel olarak solcu, feminist, siberpunk gibi çok çeşitli distopya alt türleri bulunmaktadır. Bradbury'nin *Fahrenheit 451* kültürel distopyayı, Orwell'in 1984 romanı totaliter rejimle oluşan distopyayı, Atwood'un *Damızlık Kızın Öyküsü* cinsiyet esaslı sosyal kast sistemini anlatan feminist distopyayı temsil etmektedir. Distopik edebiyatın konuları genel anlamda hızlı değişimlerin ortaya çıkardığı sosyo-psikolojik durumun edebi yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Gelişen ekonomik sistemin de 1970'li yıllardan itibaren uluslararası ve tek merkezli şirket yapılanmalarını ortaya çıkarması, biyolojik deneylerin yol açtığı salgın hastalıklar, enformasyon teknolojisinin 1990'lardan itibaren giderek küreselleşmesi distopik romanların gerçek hayata göndermeler yapabildiği yeni ortamlar oluşturmuştur. İktidarın beyin yıkama tehdidini konu alan *Otomatik Portakal*, Gibson'un sanal gerçeklik ve siberpunktan etkilenerek yazdığı *Neuromancer*, Collins'in ortaya çıkan mega kentlerin giderek merkezleşmesinden yola çıkarak yazdığı *Açlık Oyunları* ve benzerleri kendi dönemlerinin endişelerini yansıtmaktadır. Bu edebiyat türünde, kurduğu uygarlıkla gurur duyan ve hiçbir zaman bozulmayacak bir sistem inşa ettiklerini düşünen, güven içinde eğlenen, tüketen günümüz toplumuna aslında sistemlerinin her an kırılabilirliği gösterilmektedir. Distopyalarda dikkati çeken diğer bir husus da sivil toplum örgütlerinin ve baskı gruplarının tamamen ortadan kalkmasıdır. Toplum kendini ifade edebileceği yapılanmaların dışına itilmiştir. Artık makineler insanların yerlerine geçmektedir (Çelik, 2015: 61-72).

Distopya edebiyat alanında ortaya çıkmış ve sinema sanatı ile görsel olarak hayat bulmuştur. Distopik romanların hikâyelerinin gelişimi ile sinemada yer alan bu tür daha sonraki dönemlerde kendi kurgusal distopya evrenini ve hikâye yapısını geliştirmiştir. Sinema alanında distopya kavramına yer verilmeden önce edebiyat alanındaki gelişimine yer verilmesi de bu etkisinden dolayıdır.

2.2. Sinema Alanında Distopya

1960'lı yıllara gelindiğinde modernizmin çöküşü ile başlayan hayal kırıklığı sinemada da kendini göstermiş ve artık sinemadaki kent temsilleri distopyalar haline gelmiştir (Mennel, 2008: 131). Geleceğin kentlerini bir distopya olarak kurgulayan bilim-kurgu filmlerinde tasarlanan kent temsilleri genellikle gerçek kentlere uyumludur ve kurgulanan karamsar bir geleceğin belki de bir gün gerçekliğimiz olacağına vurgu yapar (Alsayyad, 2006, 238). Türel (2001: 71), distopya olarak kent temsillerini dört ana başlıkta toplar: '*fabrika gibi işleyen kent*', '*bürokrasi ağında işleyen kent*', '*yabancılaşmış kent*' ve '*fütüristik distopya olarak kent*'.

Çevre psikolojisinin ortaya çıktığı dönem olan ve modernitenin hayal kırıklıklarının yansıtıldığı 1960'lı ve 1970'li yılların önemli distopik filmlerine; *Alphaville* (Godard, 1965), *Fahrenheit 451* (Truffaut, 1966), *THX1138* (Lucas, 1971), *Soylent Green* (Fleischer, 1973), *Logan's Run* (Anderson, 1976) örnek olarak verilebilir. Çevre psikolojisinin bu dönemde kendini göstermesi ile paralel olan ve kent yaşamını fütüristik distopya olarak ele alan 60'lı ve 70'li yılların filmleri kentsel temsillerin merkezine bu temaları yerleştirmişlerdir. Bu filmlerin genel özelliği, nüfusta yaşanan artışı, endüstrileşme faaliyetlerini, bilimsel gelişmeleri ve ileri teknolojinin dünyayı değiştirmesi gibi konuları işlerdir. Gelişen teknolojinin etkisiyle bireyler bu filmlerde birer anti-kahramana evrilmiştir (Çalgıcı, 2013: 66). Filmden kurgulanan toplumsal ve mekânsal düzenlemeler dikkatle incelendiğinde, karakterlerin çevre psikolojisinin başka bir temel kavramı olan '*mahremiyet*' kavramından yoksun oldukları görülür. Westin (1970, 3-7), mahremiyet kavramının 1960'larda gözetleme aygıtlarından duyulan endişe ile önem kazandığını söyler ve mahremiyeti toplumdaki fiziksel ve psikolojik bağlamda geri çekiliş olarak tanımlar.

Amerikan kültüründe şirketlere yönelik giderek büyüyen öfkeyi dile getiren popüler distopiler, yetmişli yılların ortalarında artış göstermiştir. Yetmişli ve seksenli yıllarda, kapitalizmin temel inançlarına olumsuz yaklaşan bir dizi solcu liberal ve radikal distopi ortaya çıkmıştır (Ryan ve Kellner, 2010: 393).

Kaplan ve Ünal, Distopyanın zamansal ve uzamsal düzlemde geleceğin dünyasını ya da dünya içindeki insan ilişkilerini anlatan bir anlatı yapısı olarak bilimkurgu türü içerisinde şimdiki zamanın acılarını ya da gelecek tahminlerini eleştirel bir gelecek tasviriyi aktardığını belirtir. Kimi zaman bu olumsuz gelecek ruhsal dengesini yitirmiş bir bilim adamının elinden gerçekleşirken kimi zaman da yaşanan bir felaketin sonucunda oluşmuştur (Altınkaya, 2016: 97).

Distopik atmosferin kullanılmaya başlandığı ve günümüzde yaygın olarak kullanılan 'Kıyamet Günü' ya da 'Kıyamet Sonrası' (post-apokaliptik) teması 1960'larla birlikte çok sık işlenen bir tema olmaya başlar. Bu filmler genellikle yaşanan bir felaket sonrasında hayatta kalanların yaşam mücadelesi vermesini konu alırken dünyanın karamsar bir gelecek içerisinde hapsolacağına dair yeni bir düşünce ortaya koyar. Bu filmlerde "*Tarih kendini tekrarlayan, gelişmelere kapalı dairesel bir süreç gibi anlaşılır; dolayısıyla felaketten ayakta kalanlar ilk insan grubu oluşturarak, kaçınılmaz çatışmalardan geççe geççe bir bakıma daha önce yok olanı tekrarlamak üzere 'yeni' bir başlangıç hazırlar*" (Rolloff ve Seeßlen, 1995: 254).

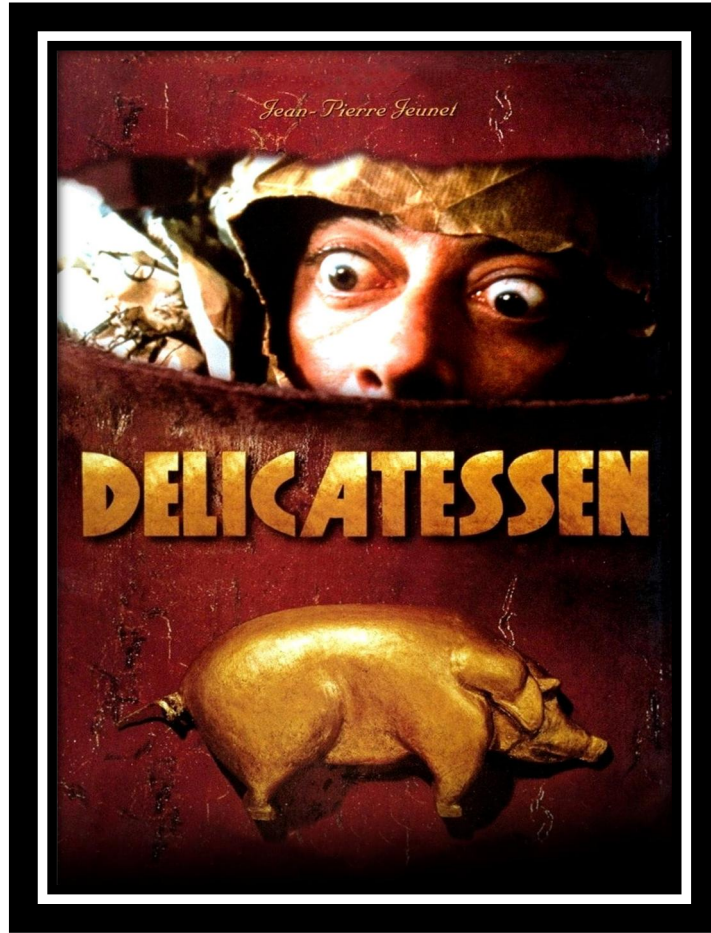
Soğuk Savaş sonrasındaki bilim kurgu filmlerinde yapılan distopik sistem betimlemelerinde genellikle kapitalizmin geleceğine yönelik eleştirilerin sıklığı dikkat çekmektedir. Bir Philip K. Dick uyarlaması olan *Azınlık Raporu* (Spielberg, 2002) filminde şehre hâkim olan bilgi şebekesi devlet ve siyasi ortakların devasa ekranlar vasıtasıyla mesaj ve reklam bombardımanı tasvir edilmektedir. Ridley Scott'ın *Bıçak Sırtı* (1982) ve Michael Bay'ın yönettiği *Ada* (2005) örnekleri ise kapitalist sistemlerin genetik bilimini kullanarak insan bedenini ve ruhunun ticari bir ürün haline gelebileceği uyarısını yapmaktadır. Paul Verhoven'ın 1990'da yönettiği *Gerçeğe Çağrı* filminde Mars kolonisi sakinleri, Kurt Wimmer'in *İsyan*'ında Libria halkı ve *Ada*'daki klanlar üzerindeki baskı tasvirleri 1984 distopyasında konu alınan totaliter sistem tasvirleriyle benzerlik göstermektedir. Bilimkurgu sinemasında bu tasvirlerin özellikle 11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin aldığı savunma kararı ve dış siyasetindeki tek taraflı yaklaşımının etkisini göstermeye başlamasıyla yoğunlaşması önemlidir (Kirel, 2011: 338-339).

2001 sonrası oluşan bu güvensizlik, Hollywood'da felaket temalı filmlerin çoğalmasına sebep olmuştur. Felaket filmlerini iki gruba ayıran Topçu, birinci grup içindeki filmlerin 11 Eylül travmasından kaynaklanan 'içimizdeki tehdit' paranoyası yüklü olduğunu ekonomik kriz, yönetim krizi, gelecek korkusu tarafından tetiklenen filmler olduğunu belirtmektedir. İkinci gruptaki filmler ise "*olumsuz gelecek*" senaryoları ile özellikle 2010 yılından sonra 'insanın doğayı yok etmesi' teması çevresinde artmaya başlamaktadır. Özellikle 2010 yılından sonra yapılmaya başlanan filmlerde bugüne kadar Hollywood sinemasının kullanmış olduğu insan-makine, dış dünyadan gelen tehdit, uzaylılar, yaratıklar gibi distopyaya ait motifler bulunsa da bu filmlerin 'doğanın yitimi' başlığı altında toplandığı söylenebilir. Dolayısıyla sinemanın ilk yıllarından bu yana işlenen distopyalarda olduğu gibi dünyayı tehdit eden şey dışarıdan gelen bir yabancı (yaratık, uzaylı vs.) değil, bizatihi insan veya bilimin kendisidir (Topçu, 2010: 171).

2.2.1. ŞARKÜTERİ Filminin Distopya Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi

Şarküteri filmi 1991 yılında Jean-Pierre Jeunet, Marc Caro tarafından çekilmiştir. Filmin senaryosu Gilles Adrien'e aittir. Görüntü yönetmenliğini Darius Khondji'nin yaptığı film Cesar En İyi İlk Film Ödülü, Cesar En İyi Senaryo Ödülü, Cesar En İyi Kurgu Ödülü, Cesar En İyi Yapım Tasarımı Ödülleri almıştır.

Marc Caro ve Jean-Pierre Jeunet'in ilk filmi olan 1991 tarihli *Delicatessen* (*Şarküteri*) post-apokaliptik bir zamanda geçer. Filmden zaman tam olarak belirtilmese bile kıyafetler ve dekorlardan filmin savaş sonrası bir ortamda geçtiği tahmin edilmektedir. Öncelikle filmde kullanılan renk ve ses filmin atmosferini desteklemektedir. Sarı tonlarındaki soluk ışık ve puslu, kapalı hava David Fincher'in *Seven* filmindeki yağmurlu kapalı havayı ve Auschwitz benzeri bir ortamı andırmaktadır.

Resim 1: Şarküteri (Delicatessen) filmi afişi

Film, yıkık dökük bir binanın altında şarküteri işleten kasabın bıçak sesleri ile açılır. İnsanlar açtır ve yiyecek kısıtlıdır. Kasap binadaki en güçsüzü avlamakta ve insanlara satmaktadır. Toplumsal sınıf bağlamında yine fakir ve güçsüzün yem olarak sunulması, zayıf ama zengin olanlara dokunulmaması filminden okunabilir. Paranın hiçbir değeri yoktur ve alım-satımlar buğday, mercimek gibi yiyeceklerden yapılır. Atmosferi betimlemek açısından da filmin jeneriği önemlidir. Savaş alanı misali bir ortamda jenerik akmaktadır.

Bir gün 'Zor Zamanlar!' adlı gazete ilanıyla şarküteriye gelen Louison kasapla iş görüşmesi yapar. Kasabın niyeti bellidir, yeni kurbanını aramak için gazeteye ilan vermiştir. Kasabın niyeti şu diyalogdan da anlaşılacaktır:

Kasap: Dur bakalım. Bir iş arıyorsun değil mi? Gel buraya. Dön.

Louison: Efendim?

Kasap: Arkanı dön. Kaç kilo gelirsin.

Louison: 63-64 kilo. Neden?

Kasap: Pek iri yarı sayılmazsın. Bu iş için kaslı olman lazım.

Fakat insanlar açtır ve kasabın da daha fazla buğdaya ihtiyacı vardır. Louison'u işe alır. Filmin diyalogları distopik ortamı tasvir etmek adına çok önemlidir. Kasabın bulunduğu yeri 'Öyle veya değil, burası var olmayan yer' olarak tanımlaması da var olan koşulu özetler niteliktedir.

Kasap: Kasabada işler nasıl?

Taksici: Berbat. Hem de çok berbat. Her şey karneye bağlı. İnsanlar açlıktan perişan. Çok dokunaklı.

Kasap: Hiç acımaları yok.

Taksici: Tam bir kargaşa. Ekinler büyüyene dek.

Kasap: Hiçbir şeyin büyüyeceği yok. Asla.

Taksici: Amma iyimsersin.

Kasap: Şu kalın kafana sok. Dökülen saçların yeniden çıkıyor mu?

Taksici: Hayır.

Kasap: İşte, gördün mü? Aynı şey.

Uzunca verdiğimiz bu diyalog, insanların ruh halini izleyiciye aktarmaktadır. Filmin genelinde de insanların umutsuzlukları ve hayal kırıklıkları diyaloglarla yansıtılmaktadır. Filmin bir diğer önemli yanı distopyaların da destekleyicisi olan mahremiyet kavramının olmamasıdır. Apartmanda ne olup bitiyorsa herkes duymakta, hatta kasap apartmandaki aşıyla

seviştiğinde seslerine tüm apartman sakinleri tanık olmaktadır. Aynı şekilde kasabın bıçağını bileme sesleri apartmandakilere korku salmakta kimse gece olduğunda dışarı çıkamamaktadır. Tasvir edilen ortam tamamıyla tekinsiz ve tehlikeli kıyamet sonrası (*post-apokaliptik*) bir ortamdır.

Kasabın ne yaptığının farkında olan apartman sakinleri kendi çıkarları için olan bitene göz yummakta, sıranın onlara gelmemesi için temkinli davranmaktadırlar. Bu yamyam insan topluluğu içinde masum olanlar kasabın kızı Julie ile başına geleceklerden habersiz Louison'dur. Bu iki karakter birbirleri ile tanıştıkları andan itibaren birbirlerine âşık olur. Bundan sonra da Julie'nin tek derdi Louison'u babasının iğrenç düşüncelerinden kurtarmak olacaktır. Julie kendilerini vejetaryen olarak adlandıran Troglodist adlı direniş örgütünden Louison'u kaçırmaları için yardım ister. Karşılığında babasının buğdaylarını örgüte verecektir. Babasının kilerde sakladığı buğdayları sayarken Julie'nin 'Yine paralarını mı sayıyorsun?' demesi de filmde önemli bir ayrıntıdır.

Yer altı örgütü Louison'u kaçırmaya gelir. Bu arada kasap da Louison'u öldürme planını uygulamaya başlar. Televizyon anteniyle oynayarak onu tuzağına çeker. Aralarında mücadele olurken Julie, Louison'u kurtarmaya çalışır. Örgüt de Louison'un yerine yanlış kişiyi, kasabın aşığını kaçırmıştır. Görevi başarıyla yerine getirmek için geri dönerler. Apartmanda da kasapla birlikte herkes Louison'un peşindedir. Açlıktan gözü dönmüş bir şekilde herkes Louison'u yakalamaya çalışır. Banyoya saklanan Julie ve Louison su borusunu kırarak her yeri su içinde bırakırlar. Apartman su içinde kalır ve herkes suyun gücüyle savrulur.

Filmin sonunda kasap Louison'a doğru bıçağı fırlatır. Bıçak geri sapar ve kasabın alınına saplanır, kasap ölür. Şarküteri kapanmıştır ve hava daha aydınlıktır. Hiçbir şey düzelmese de Louison ve Julie aşkılarıyla kıyamet sonrası bu ortamda birbirlerine tutunur. Evin çatısında Julie çellosunu, Louison müzikli testeresini çalar ve film sonlanır.

Filmde öne çıkan temel kavram insan olgusudur. "İnsan özünde iyi ve yardımsever, topluluk olma bilincine sahip ve doğadaki diğer tüm maddi varlıkları da düşünerek yaşayan bir canlı mıdır? Yoksa tıpkı hayvanların doğal yaşamlarında olduğu gibi güçlünün güçsüzü yendiği ve şartlara bağlı olarak değişebilecek bir canlı mı?" olduğu sorusu filmde bir umutsuzluğun göstergesi olur. Film yeryüzünün yok olduğu ve geride kalan insanların yeni ve güzel bir dünya kurmak için birliktelik kurmaları gerektiği üzerine yoğunlaşır.

Bu bağlamda insanın özüne dair Fromm'u izlemek gerekirse insan bir yandan kendi türüyle kavga etmesi yönünden birçok hayvan türünün akrabasıdır ama diğer bir yandan ise kavga eden binlerce tür arasında, kavgasını yıkıcılığa ulaştıran tek türdür. İnsan, kitle katliamcısı olan tek türdür, kendi toplumu içinde bir çibanbaşı olan tek varlıktır (Fromm, 2011: 18). Ancak yine Fromm'un belirttiği gibi insan sonradan bu duyguları içselleştirmiş bir canlı değildir. Doğadaki diğer tüm canlılar gibi insanın da özünde sevgi, şiddet gibi duygular vardır. Fromm'un "Demir Çağı'na ait Yunan Efsanesi"nden aktardığı gibi bu insana ait tarihsel bir olgudur.

Sonuç

Bu çalışmada distopya kavramının tanımı yapılmış ve sınırları belirlemek adına benzer yapısal özellikleri taşıyan ütopya kavramından bahsedilmiştir. Ütopya kavramının farklı yazarlar tarafından tanımlanması ve özelliklerinden bahsedilmesi distopya kavramının daha iyi anlaşılması açısından önemlidir. Ütopyaya karşı bir duruş olan distopyanın yapılan tanımlamalar ışığında içinde bulunduğu dönemin toplumsal, sosyokültürel ve politik alanlardaki problemlerinden yola çıkarak karamsar bir gelecek tasarısı ortaya koymakta olduğu belirlenmiştir. Distopya anlatı türü, baskıcı bir toplum düzeninin, bilim ve teknolojiyle mekanikleşen toplumun insanları gitgide yabancılaştırması neticesinde gelecekte birçok felaketin olacağı konusunda izleyicisine/okuyucusuna uyarıda bulunmaktadır.

İlk olarak edebiyat alanında ortaya çıkan distopya türünün özellikleri, sinemasal bir tür olarak da filmin anlatım tarzını ve işlenişini etkilemektedir. Edebi bir tür olarak distopya kötüyü sembolize ederek gerçeği anlatması dolayısıyla okuyucusuna korku duygusu aşılamaktadır. Benzer bir şekilde sinemasal bir tür olarak distopya da karanlık ve tehditkâr karakterlerle, uzaylı, yaratık, robot gibi distopyaya özgü motiflerle izleyicisine korku salmaktadır. Distopyanın en önemli özelliklerinden biri totaliterliğe karşı eleştirel ve sert tutumdur. Totaliter rejimin toplumun değerlerini körelttiğini, insanları tek tipleştirerek yabancılaştırdığını ve birçok felaketin başlatıcı sebebi olduğunu savunan bu tür Orwell, Wells, Huxley gibi yazarların eserlerinin de konusunu oluşturmuştur. Edebiyat alanındaki distopik eserlerin başarısı sinemaya da yansımış distopya türünün birçok önemli yazarının eserleri sinemaya uyarlanmıştır. *1984 (1984)*, *Otomatik Portakal (1971)*, *Fahrenheit 451 (1966)* gibi filmler sinemaya uyarlanan önemli distopik eserlerdir. Distopya türünün bir diğer önemli özelliği ise ortaya koyduğu karanlık gelecek tasviri ile yaşadığı dönemin endişelerini yansıtmasıdır. Günümüz tüketim toplumunun kurduğu sistemin hiçbir zaman bozulmayacakmış gibi olan algısını ise distopya türü bu sistemin her an kırılabileceğini göstermektedir.

Sinema sanatıyla görsel olarak hayat bulan distopya özellikle bilimkurgu türündeki filmlerle karamsar bir geleceğin bir gün gerçekleşeceğine vurgu yapmaktadır. *Blade Runner (1982)*, *THX1138 (1971)*, *Soylent Green (1973)* gibi filmler karamsar bir gelecek atmosferini yansıtmaya başlıca türün başarılı örnekleridir. Her dönemin sorunları farklı olduğu için bu durum o dönemde çekilen distopya film türünün de konusunu oluşturmaktadır. Özellikle 60'lı ve 70'li yıllarda kent merkezli birçok distopya filmi çekilmiş ve bu filmler endüstrileşmeyle birlikte artan nüfus ve teknolojinin dünyayı değiştirmesi gibi olaylar karşısında toplumun duyduğu endişeleri dile getirmiştir. Bu dönem distopya sinemasının en önemli özelliği mahremiyet kavramının olmamasıdır. Bu da endüstrileşen dünyada sözde özgürlük adı altında özel hayatın ortadan kalkması ve insanların diledikleri şeye daha rahat ulaşmasıdır. Distopya türü içerisinde de kapitalizmin geleceğine yönelik eleştirilerin sıklığı dikkat çekmektedir. Yine çalışmada örneğini verdiğimiz *Ada (2005)* filminde kapitalist sistemlerin genetik bilimini kullanarak insan bedenini ve ruhunu ticari bir ürün haline getirmesi anlatılmaktadır. Son dönemde çekilen distopya türündeki filmlerde ise ağırlıklı olarak işlenen konu dünyayı felakete sürükleyen ve tehdit eden insanın vermiş olduğu zararlarıdır.

Çalışmada incelenen *Şarküteri* (1991) filminde distopya türünün özellikleri net bir şekilde görülmektedir. Bunu örneklerle açıklarsak ilk olarak filmde karamsar, kasvetli, savaş ortamına benzer bir mekân kullanımı söz konusudur. Film boyunca karakterlerin kendi içerisindeki diyalogları, sesler, kullanılan ışık da bu kasvetli ortamı destekleyici niteliktedir. Filmdeki karakterler film boyunca sürekli bir açlıkla mücadele içerisinde. Filmin belirli sahnelerinde güçlü insanların güçsüz insanları yemesi kapitalizme yapılan bir gönderme niteliğindedir. Filmde kapitalizmi temsil eden kasap tüketim toplumu temsil eden apartmanda yaşayan güçsüz insanları kontrol ederek otoritesini sağlamlaştırmaktadır. Bu durum distopyanın hedefindeki kavramlardan biri olan kapitalist sisteme yönelik eleştiriyi barındırmaktadır.

Film içerisinde vurgulan bir diğer distopya kavramı da mahremiyettir. Filmde tüm apartman sakinleri tarafından duyulan kasabın metresiyle sevişme sahnesi mahremiyet olgusunun ihlalini gösteren bariz bir örnektir. Aynı şekilde apartman sakinleri tarafından her sesin duyuluyor olması özel hayatın olmadığını destekleyici niteliktedir. Türün bir diğer önemli özelliği olan direniş Lousion karakteri özelinde anlatılmaktadır. Kasap tarafından güçsüz görünen karakter durumun farkına vararak yem olmamak için mücadele göstermektedir. Filmin sonunda güçsüz olarak görülen Louison tarafından kapitalizmi temsil kasabın öldürülmesi insanların bu sistemi yıkabileceklerine olan bir göndermedir. Sonuç olarak insanoğlu dünyadaki felaketlerin yaratıcısıdır fakat kendi yarattığı bu sistemi mücadele ve direnişle yıkacak güce de sahiptir.

Kaynakça

- Akkoyun, T. (2016). *Ütopya/Distopya*. Ankara: Kurgu Kültür Merkezi Yayınları.
- Alsayyad, N. (2006). *Cinematic Urbanism: A History of the Modern from Reel to Real*. New York: Routledge.
- Altinkaya, M. (2016). Frankfurt Okulu'nun (Aydınlanma Eleştirisi) Penceresinden: 'The Road', 'Snowpiercer', 'Cloud Atlas' Filmleri Özelinde Distopyalar. *SineFilozofi Dergisi*, 1(1), 85-112. *SineFilozofi Dergisi* url'si. <http://www.sinefilozofi.org/index.php/sf/article/view/28>
- Ayyıldız, S. ve Müştak, S. (2016). Sinema-Mimarlık Arakesitinde Siberpunk ve Ada Filmi Üzerinden Eleştirel Bir Yaklaşım, *Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Dergisi*, 1(1), 127-142. *Kocaeli Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Dergisi* url'si. <http://dergiipark.gov.tr/download/issue-full-file/26867>.
- Basmacı, A. (2014). Edebiyat ve Sinemadaki Distopya. *Fraktal Dergisi*, (1), 46-49. Dergi url'si: https://www.academia.edu/11901431/FRAKTAL_EDEB%C4%B0YATD%C3%9C%C5%9E%C3%9CNCE_DERG%C4%B0S%C4%B0_1_SAYISI
- Çalgıcı, P. (2013). *Çevre Psikolojisi Kavramlarıyla Bir Filmin Analizi: THX 1138*. İzmir: İzmir Teknoloji Üniversitesi.
- Çelik, E. (2015). Distopik Romanlarda Toplumsal Kurgu, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 57-79. *Sosyolojik Araştırmalar Dergisi* url'si. <http://www.sosyolojidernegi.org.tr/kategori/2015-nisan/64412/distopik-romanlarda-toplumsal-kurgu>.
- Çetintaş, S. (2018). *Değerler Bağlamında Cumhuriyet Döneminde Ütopya Olarak Nitelendirilen Eserlere Sosyolojik Bir Yaklaşım*. Balıkesir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Dumlu, H. (2014). *Thomas More'un Ütopya'sında Adalet Kavrayışı*. Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Fromm, E. (2001). *İtaatsizlik Üzerine*, Ayşe Sayın (Çev.). İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Kayhan, İ. (2018). *Ütopyalarda Sosyal Yaşam ve Eğitim*. Atatürk Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Felsefe Grubu Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Kumar, K. (2006). *Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı Ütopya*. İstanbul: Kalkedon Yayınevi.
- Kuruyılmaz, D. (2014). *Ütopyalar ve Karşı-Ütopyalar Bağlamında Modern Felsefi Düşünce ve Eleştirisi*. Uludağ Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimler Ana Bilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Kütükcü, H. (2012). *Orwell Romanlarının Distopik Dünyasında Propaganda: 'Daralma', 'Hayvan Çiftliği' ve '1984' Romanlarının İncelenmesi*, Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Mennel, B. (2008). *Cities and Cinema*. New York: Routledge.
- Müftüoğlu, M. (2015). Gündelik Hayatta Totalitarizm: George Orwell'in 1984 Adlı Distopya Romanında İdeal Toplum Tasavvurları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 179-189. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* url'si. https://www.academia.edu/11971815/G%C3%BCndelik_Hayatta_Totalitarizm_George_Orwell_%C4%B1n_1984_Adl%C4%B1_Distopya_Roman%C4%B1nda_%C4%B0deal_Toplum_Tasavvurlar%C4%B1.
- Roloff, B. ve Seebler, G. (1995). *Ütopik Sinema Bilim-Kurgu Sinemasının Tarihi ve Mitolojisi*, V. Atayman (Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Ryan, M. ve Kellner, D. (2010). *Politik Kamera-Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası*, Elif Özsayar, (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sucu, İ. (2011). Gözetim Toplumunun Karşı Ütopya Yüzü: İktidar Güçleri ve Ötekiler, *Atatürk İletişim Dergisi*, 2, 125-140. *Atatürk İletişim Dergisi* url'si. <http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniiletisim/article/view/1025007532>.
- Topçu, Y. (2010). *Hollywood'a Yeniden Bakmak*. Ankara: De Ki Yayınları.
- Tong, B. (2004). *Distopik Bilim-Kurgu Filmlerinde Mekân Çözümlemeleri (1980-2000)*. İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Türeli, İ. (2001). Sinema ve Kentsel Mekânın Dönüşümü. *Arradamento Mimarlık*, (11), 68-72.
- Ülker, Ş. (2011). *Mimarlık ve Sinema Ortak Alanında Zamansallık ve Gelecek Mekânları*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/Fen

Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Vural, E. (2011). *Ütopya ve Distopyalarda Sosyal Kontrol*. Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Westin, A.F. (1970). *Privacy and Freedom*. New York: Atheneum.

Summary

A balanced budget is crucial for a healthy economy and it is also the most important condition for achieving economic stability. At the same time, the most important condition of offering social services in very high quality and at the most acceptable prices and providing their continuity as a requirement and outcome of welfare-state conception is to have sufficient and regular financing resources. The most significant one of these resources is taxes. Taxes are directly and indirectly effective all aspects of the economy. Therefore, kind of the tax revenues, coupled with the rate of public expenditures that serve to counterbalance the tax revenues, are vital to the country's economy.

One criteria for the efficiency of the taxation system depends on low rates of informal economy and tax evasion. The informal economy is a problem prevailing in almost all today's advanced, less developed and developing countries and is among fundamental problems tried to be solved in almost all of them. The informal economy is unregistrability of economic activities even though they actually exist. Moreover, estimation and control of unregistered economy support the credibility of tax policies. It is beyond doubt that audit is the primary mechanism that is to reinforce the management and elevate the state's effectiveness. Satisfaction of public needs at the highest level by providing efficiency and effectiveness at Taxation and so achieving financial, economical, social and legal aims can be possible by an efficient tax auditing. An effective tax system can only be formed by having effective tax administration and tax audit systems. Tax audits are necessary to prevent informal economy and tax evasion.

During the Ottoman period taxes were one of the major sources of income of the state. In order to analyze the tax audit system in our country, it is also necessary to know the financial structure of the Ottoman Empire. The Ottoman finance organization is similar to all traditional state systems. In the Ottoman Empire, it is known that there is a good financial system that controls all kinds of economic activity. Especially, some financial institutions have established in the last period of the Ottoman Empire, which served in the early years of the Republic of Turkey.

Turkey has entered a new process of change and development about many fields, especially that makes lots of effort to reach at high-level as developed country in financial system and tries to have necessary legal and structural amendments. In this direction, The (Turkish) Tax Inspection Board was established in 2011 in order to reach the desired level of tax audits within Turkey. Tax Inspectorate title has been established for the auditors who will work in the Tax Audit Board. When the Decree Having the Force of Law with Code No. 646 entered into force, 4 different inspection agents that were connected to Ministry of Finance and Revenue Administration were shut down, and Tax Inspection Board is established. With this Regulation, Tax Inspectors were assigned the duty of tax inspection. Although this regulation has some practical advantages, it is discussed by the public opinion that it has some legal deficiencies. In the meantime, tax audits of the Tax Audit Board have benefited significantly. In order for the tax system that is more efficient structure the deficiencies in the structure of the Tax Inspection Board should be determined and resolved.
